

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. *Маргарита Иванова Чинова*, д.ю.н., професионално направление 3.6 Право, Наказателен процес, преподавател в СУ „Св. Климент Охридски”, Юридически факултет, назначена със заповед № 652 от 08.03.2017 г. на ректора на Югозападен университет „Неофит Рилски” Благоевград, за външен член на научно жури по конкурса за защита на дисертационен труд за получаване на научно-образователната степен „доктор по право” с кандидат *Десислава Димитрова Анзова*, професионално направление 3.6 Право, Наказателен процес

През 2013 г. Десислава Анзова завършва право в Юридическия факултет на Югозападния университет в Благоевград. През 2015 г. е зачислена като докторант по наказателен процес – самостоятелна форма на обучение. Взела е участие в шест различни курсове и обучения – по съдебна реторика, по възстановително правосъдие, по подготовка и управление на проекти и др. Участвала е в различни научни конференции, включително и международни такива, както и в разработването на различни проекти. През 2015-2016 г. е била експерт в работна група към Министерство на правосъдието за разработване на законопроект за детското правосъдие.

В настоящия конкурс Десислава Димитрова Анзова участва с дисертационния труд *„Нова парадигма на наказателния процес спрямо непълнолетните правонарушители в Република България”*, който е в обем от 191 страници, включващи: съдържание, увод, три глави, заключение, библиографска справка, списък на използваните нормативни актове и международноправни инструменти, електронни източници (на български и английски език) и четири приложения. Отделните глави съдържат по няколко параграфа, точки и подточки, означени с арабски цифри. Направени са 168 бележки под линия.

Актуалността на дисертационния труд е несъмнена. Продължава да е висок ръстът на престъпленията, извършвани от непълнолетни, като немалка част от тях са тежки и изключително тежки. Насилието и агресията

между децата също запазва високи нива. Семейството, училището и обществото е объркано, объркани са и базисните социални и морални ценности, което се явява основен фактор за засилващото се девиантно поведение. Така става осезаема и огромната нужда от създаването на нов модел на държавна и обществена реакция спрямо противообществените прояви на непълнолетни. Предлагането на такъв модел прави изследването особено ценно за създаването на адекватни правни регламенти и механизми в тази област. Трудът е особено ценен и с аргументираните предложения за въвеждането на възстановителното правосъдие спрямо непълнолетните правонарушители и направените съответни предложения *de lege ferenda* за изменения и допълнения в Наказателно-процесуалния кодекс и приемане на нов специален закон за възстановително правосъдие. Подробно се анализират приложимите за България възстановителни практики спрямо непълнолетни, като справедливо се поставя акцент върху широката ангажираност на всички нива – семейство, училище и общество. Дисертационният труд представя и критичен преглед на съществуващите стратегически документи и предстоящи законодателни изменения, като предлага конкретни действия за законова регламентация.

За осъществяване на научното изследване са използвани приложимите в правната наука методи на анализа, синтеза, сравнението, обобщението, аналогията. За постигане на целите на научното изследване е умело използван и интердисциплинарния подход. Предметът на изследването се обяснява посредством сравнителноправен анализ на европейската и национална правни системи. Анализирани са десетки български и чуждестранни литературни източници, както и съдебна практика. Взети са под внимание всички стандарти, установени в европейското и международното право за правосъдие срещу деца.

В дисертационното изследване са направени многобройни теоретични анализи и удачни, десетки предложения, които са подробно мотивирани и научно обосновани за изменение на законовата уредба, свързана със създаване на нов модел на наказателно правосъдие по отношение на непълналетни правонарушители. Затова този труд е особено полезен не само за практикуващите юристи и за доктрината, но най-вече за българския законодател, тъй като направените предложения *de lege ferenda* заслужават особено внимание и в много висока степен ще подпомогнат бъдещия законотворчески процес.

Трудът е несъмнена илюстрация за отличното познаване и боравене с доктринерните постановки, публикувани в българската и друга правна литература, с практиката на съдилищата, прокурорско-следствените органи, с международния правен инструментарим, както и този на Европейския съюз. Трудът е и неопровержимо доказателство за изградените вече при това на високо ниво умения на неговия автор за самостоятелно научно творчество. С професионално умение и вещина са защитени собствени научни тези и са формулирани допълнителни аргументи към вече публикувани становища на други автори.

Наред с казаното при оценката на рецензирания труд могат да се открият **няколко направления**, които са определящи за неговата теоретична и практическа **значимост**.

В **първата глава** са изследвани причините за девиантното поведение на непълнолетните правонарушители.

Като приносен момент трябва да се оцени детайлното изследване на факторите, които формират девиантно поведение при непълнолетните. Те са подразделени на групи, за което е изработена и съответна графика в зависимост от едни или други квалификационни критерии, като: външни и вътрешни, микро и макросоциални, биологически, психологически и мотивационни, икономически, етнически и т.н. Направен е и подробен

анализ на агресията и конфликтността като основни проявни форми на девиантното поведение. По убедителен начин е очертана необходимостта от преодоляването на разгледаните рискови фактори в семейството, училището и обществото в процеса на възпитание и превъзпитание на непълнолетните.

Глава втора е посветена на правните подходи към непълнолетните правонарушители.

В тази глава е направен преглед на българското законодателство и на международните инструменти по отношение на непълнолетни и малолетни правонарушители, за да се мотивира главната теза, че въвеждането на нов правен ред спрямо непълнолетните правонарушители е крайно необходим. Впечатлява с допълнително изложените аргументи поддържаната теза, че Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните се нуждае от фундаментална реформа. Посочени са основните недостатъци на системата за налагането на мерки от наказателен характер по административен ред. Заслужава вниманието на законодателя направеното предложение *de lege ferenda*, за което е формулирана и примерна разпоредба, с която се предвижда възможност на непълнолетни и малолетни правонарушители да се налагат мерки за закрила и по реда на Закона за закрила на детето.

В тази част на изложението е анализиран и различният международен инструментариум за реакция спрямо непълнолетните правонарушители, но не самоцелно, а за да се внуши важният извод и да се направи предложение за изменение на българското законодателство, като се разнообразят санкциите, налагани по чл. 62 от НК и се допълнят с нови такива. Съгласно изследваните международни стандарти малкият брой наказания затруднява възможността за подходяща индивидуализация, съобразно личността на непълнолетния. Освен за промени в НК, са направени и многобройни предложения за изменения, и допълнения и на

НПК, които също в не по-малка степен заслужават вниманието на законодателя – въвеждане на изискването за задължителен доклад относно индивидуалната оценка на личността и средата на непълналетния обвиняем; задължително участие на психолог при провеждането на разпит на непълналетен обвиняем или пострададал; провеждането на разпитите да се извършва в специални помещения и да се записват чрез съответни аудио-визуални технически средства; да се уреди освобождаване от наказателна отговорност чрез медиация и семейно конфеиране; да се въведът нови допълнителни мерки за неотклонение, както и да се редуцира срока на задържането под стража; да се въведе регламент за задължително присъствие на родителите при предявяване на разследването и т.н.

В самостоятелен раздел е изследвано възстановителното правосъдие като алтернатива на наказателния процес. Имайки предвид същността и принципите на възстановителното правосъдие, които вече са широко известни и на българските юристи, както и международните и европейски стандарти в тази насока, в дисертационния труд е направен сполучлив опит да се обобщят основните пунктове в инструментариума на този вид правосъдие като: предвиждане на повече алтернативни мерки; защита на най-добрия интерес на детето; отчитане на възрастта, нивото на зрелост, личните нужди; широко участие на семейството и обществените институции и т.н. Новост в настоящия труд е изследването на стратегическите документи на българската държава относно детското правосъдие, като Националната стратегия за детето, Концепцията за държавната политика в областта на правосъдието за детето и Пътната карта за изпълнение на тази концепция, приети от Министерски съвет като резултат от многобройните европейски изисквания към държавата ни в тази област. Анализът на тези документи не е самоцелен, а е направен като илюстрация на извода, че от десетилетия наред така предписаните мерки остават само добри пожелания, а предприетите или не са изпълнени или

изпълнението им е формално и безрезултатно.

В същата глава е разгледана и медиацията, за която трябва да се уреди регламент и в българското право по дела за престъпления, извършени от непълнолетни. За тази цел е използван обобщения модел на медиация, изследван във фундаменталния труд на проф. Чанкова – „Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението”, издаден 2002 г. Трябва обаче да се оцени като значим принос представеният модел за медиация между непълнолетен извършител и пострадали, който се предлага *de lege ferenda* да се възприеме и в българското законодателство. По аналогия с други държави най-напред се мотивира конкретното предложение да се въведе нова професия медиатор или фасилитатор, както и да се създаде Съвет по възстановително правосъдие, като национален орган с изграждането и на регионални служби по възстановително правосъдие. Отново по подобие на други държави се предлага и въвеждане на възможност за непряко участие на пострадалия в процеса по медиация или т. нар. косвени възстановителни процеси, които се провеждат чрез посредничество тип „дипломатическа совалка”, видео или телеконферентна връзка, аудио или видео записи или писма. Предложен е и примерен модел на предварителния контакт на медиатора и участниците в медиацията, както и на общата сесия, която протича на няколко етапа – въведение, изясняване на случая, предлагане на решения на спорните въпроси, подписване на споразумението и уговаряне на начините за осъществяване на мониторинг. По аналогична схема е и предложеният модел за семейно конферирание и помирителната среща. Конкретните приноси моменти в тази връзка са особено значими. Първо, защото детайлно са анализирани формите и начините на провеждането на тези форми на възстановително правосъдие и второ, защото предложените модели може и да не се възприемат от българския законодател, но те са солиден фундамент за бъдещи дискусии и законодателни разрешения.

Убедено считам, че законодателят трябва да вземе предвид и недостатъците, така както са очертани в дисертационния труд на предложения за обществено обсъждане проект на Закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица. Справедлива е дадената оценка, че този законопроект отново следва модела на старата система и че вместо да се работи по посока на хуманизиране на наказателното производство, се предлага алтернатива на алтернативата.

Накрая припомняйки някои постулати от Европейската харта за демократични училища без насилие и очертавайки проблемите в българските училища напълно уместно е направеното за първи път в българската литература предложение за въвеждането на медиация между ученици и учители, като подходящ способ за преодоляване на все по-ширещата се агресия в училищата.

В *глава трета* се обосновава теоретичен модел за нов наказателен процес по отношение на непълнолетните правонарушители.

Ценното е, че се предлага такъв модел, но не само на идейно ниво, а са формулирани и примерни разпоредби за създаването на ново наказателно правосъдие срещу непълнолетни лица. В първия раздел, макар и твърде схематично е обоснована необходимостта от промени в НК, в НПК и приемането на нов Закон за възстановителното правосъдие, спрямо непълнолетни правонарушители. Тази обосновка обаче трябва да се разшири и обогати. Най напред е предложен цялостен законопроект за изменение и допълнение на НПК във връзка с действащите особени правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни. Идеите на така предложения законопроект са познати на юридическата общност. В годините такива и подобни проекти за изменение и допълнение на НПК и НК бяха изготвяни многократно от различни работни групи към Министерството на правосъдие, други

институции и неправителствени организации. За съжаление и до този момент никой от тези проекти не бе приет от парламента и не стана действащ закон., независимо от отдавна назрялата необходимост от съдебна реформа на детското правосъдие. За първи път се предлага обаче цялостен проект за нов закон – Закон за възстановителното правосъдие, спрямо непълнолетни правонарушители. За първи път се обосновава и идеята мерки срещу малолетни и непълнолетни извършители да се налагат по Закона за защита на детето, за което са предложени и съответни промени в действащия закон.

Без всякакво съмнение дискусията за цялостна реформа на наказателното правораздаване срещу непълнолетни и налагането на мерки при извършени противобществени прояви продължава да е в центъра на вниманието на българската държава. Това обуславя и изключителния принос на този дисертационен труд. Предложените модели на наказателно правосъдие срещу непълнолетни може и да не се възприемат във вида, в които са предложени, но те ще облекчат във висока степен по-нататъшните усилия на отговорните за това държавни институции. Най-малкото защото поставят базата за бъдещи дискусии, разсъждения и предложения в тази връзка.

Накрая, една **препоръка** към представения дисертационен труд – глава трета трябва да се разшири. Тя би могла да се обогати с разширяването на обосновката за необходимостта от приемането на нов Закон за възстановително правосъдие спрямо непълнолетни правонарушители. Трябва да се разшири и обосновката по всеки текст, който се предлага за изменение и допълнение на НПК и на НК.

Предвид изложеното, като

Заключение – давам висока положителна оценка на дисертационния труд – „Нова парадигма на наказателния процес спрямо непълнолетните правонарушители в Република България” и убедено предлагам на

Десислава Димитрова Анзова да бъде дадена образователната и научна степен „доктор по право”, професионално направление 3.6 Право, Наказателен процес.

Изготвил рецензията:

М. Чинова

София, март 2017 г.